

Architectuur grijpt terug op oude vormen

FUNCTIESCHEIDING EN NON-DECORATIE IN WINKELCENTRA HEBBEN HUN TIJD GEHAD

Het winkelcentrum, zoals we dat nu kennen, is pas na de Tweede Wereldoorlog ontstaan. Sindsdien hebben veranderende opvattingen en ontwikkelingen de architectuur van de centra beïnvloed. De eerste aanzetten tot het ontstaan van het winkelcentrum vinden echter al in de achttiende eeuw plaats. Vanaf dan kan namelijk voor het eerst gesproken worden van een winkelapparaat. De ontwikkeling van het winkelapparaat tot en met de Tweede Wereldoorlog heeft de basis gelegd voor het ontstaan, de vorm en architectuur van het huidige winkelcentrum.

In de achttiende eeuw worden in de Westeuropese landen, als gevolg van de expansie van de internationale handel, de industriële revolutie en de sterke urbanisatie, ambulante markten (voor een deel) omgezet in permanente winkels. In de loop der tijd ontstaan door concentraties van verzorgingsfuncties duidelijke centrumgebieden. Deze centrumfunctie wordt versterkt door de komst van de eerste warenhuizen. De toenemende welvaart aan het eind van de vorige eeuw veroorzaakt een groeiende vraag naar en aanbod van consumptiegoederen voor alle lagen van de bevolking. Deze groeiende vraag uit zich in een expansie van het winkelapparaat, met name in de binnensteden. De binnenstad 'verwinkelt' steeds meer, dat wil zeggen dat woonhuizen worden veranderd in winkels. Ondanks deze concentratie kan nog niet gesproken worden van een planmatige ontwikkeling van het winkelcentrum. Er

zijn geen bindende voorschriften ten aanzien van vestigingsvoorwaarden.

PASSAGES

Toch kan aan het begin van de vorige eeuw de eerste versie van het winkelcentrum ontdekt worden, namelijk *De Pas-*

De Passage in Den Haag

sage. Een passage is een overdekte winkelstraat, geconstrueerd van ijzer en glas. Passages verschijnen voor het eerst in Londen en Parijs. Na 1850 zien we ook in Nederland deze vorm verschijnen. Een bekend voorbeeld is de, een paar jaar geleden door brand verwoeste, maar inmiddels weer opgebouwde passage in Den Haag. Deze passages waren vooral bestemd voor de rijke bourgeoisie. Pas na de Tweede Wereldoorlog gaat men veel aandacht schenken aan de planning

van winkelcentra. De grote woningnood na de oorlog resulteert in een enorme woningbouw in vele nieuwe wijken. In tegenstelling tot voor de oorlog gaat het bij deze uitbreidingen om afgeronde, gestructureerde en gerationaliseerde stedelijke eenheden. Voor het eerst worden aan de verschillende functies van de wijk, wonen, werken, winkelen, recreëren, geheel eigen gebieden toegewezen. Dit *functionalisme* impliceert dat voortaan de winkels niet meer het sluitstuk van de woningbouw vormen, (waarbij hun grootte vooral door de bovenliggende woningen wordt bepaald), maar dat uitgegaan wordt van de eisen die de gebruikers, winkeliers en consumenten zelf stellen.

PROTOTYPE

De Lijnbaan in Rotterdam kan als prototype van het Nederlandse winkelcentrum beschouwd worden. In 1951 maken Van den Broek en Bakema het ontwerp onder invloed van de ideeën van de Nieuwe Zakelijkheid, die functionalisme, het gebruik van nieuwe materialen (beton) en non-decoratie voorschrijft. De winkels worden gebouwd aan twee kruisende voetgangersstraten in twee lagen. In tegenstelling tot de traditionele Nederlandse winkelstraat, zijn woningen en kantoorruimtes niet boven de winkels geplaatst, maar in aparte gebouwen erachter. De winkels worden bevoorradt vanuit een expeditiestraat aan de achterzijde, die eveneens de toegangsstraat tot de woningen en kantoren vormt. Dit zorgt ervoor dat de Lijnbaan een verkeersvrij winkelcentrum wordt. Stank, lawaai en verkeersoverlast worden zodoende voor het winkelend

De eerste winkelcentra worden ontworpen volgens de ideeën van de Nieuwe Zakelijkheid.

publiek voorkomen. In de architectuur van winkelcentra na de Lijnbaan wordt dit ontwerp nagevolgd. Voorbeelden zijn de rond de jaren '60 gerealiseerde winkelcentra Boven 't IJ (Amsterdam-Noord), Zuidplein (Rotterdam), Paddepoel (Groningen), Leidsehage (Leidschendam) en Plein 1960 (Amstelveen).

De vertrouwde vorm van lineaire bewinkelingsstructuren in winkelstraten is in het moderne winkelcentrum niet meer terug te vinden. Afgezien van de verkeersoverlast is een dergelijke structuur voor de bezoeker minder aantrekkelijk omdat deze hetzelfde traject heen en weer moet lopen.

De zogenaamde *baan- of mallcentra* en de *groep- of clustercentra* doen hun intrede. Men probeert winkelcircuits te realiseren, zodat bezoekers een rondje kunnen lopen en niet verplicht zijn twee keer dezelfde wandelroute af te leggen. Bij kleinere winkelcentra wordt de *L- of U vorm* geïntroduceerd. Dankzij grote parkeerterreinen is het winkelcentrum ook per auto uitstekend bereikbaar.

KRITIEK

Tot ongeveer 1965 worden de winkelcentra, met uitzondering van de eerder genoemde Lijnbaan, met name gerealiseerd in de nieuwe stadswijken en sterk gegroeide forensengemeenten. In de loop van de jaren '60 worden echter, als onderdeel van de city-vorming, ook in de binnenstedelijke gebieden grote, moderne monofunctionele winkelcentra gebouwd. Nieuw architectonisch element is het geheel overdekken van het centrum. Een van de bekendste voorbeelden hiervan is ongetwijfeld Hoog-Catharijne in Utrecht. Voor de bouw van het winkelcentrum

annex station sloop men een groot aantal huizen, evenals het uit 1937 stammende station. Projectontwikkelaar Bredero realiseert het grootschalige gebouwencomplex en in 1973 wordt het in gebruik genomen. Hoewel het een populair winkelcentrum is, is de kritiek niet mals. Het mist elke aansluiting met de historische omgeving, het is er onveilig en velen vinden de uiterlijke vorm wanstaltig.

Toch is het idee van Hoog-Catharijne in een aantal andere binnensteden geïmitteerd. Zo worden in Hilversum (Hilvertshof), Den Haag (Babylon) en Tilburg (Heuvelpoort) dergelijke, geheel overdekte, winkelcentra neergezet.

In de tweede helft van de jaren '70 leidt de kritiek op het monofunctionele en daardoor sociaal onveilige winkelcentrum

tot een nieuwe stedenbouwkundige visie. Deze visie, die in de jaren '80 gebouwde centra zichtbaar wordt, gaat uit van horizontale integratie met de omgeving en waar mogelijk, zoals bij de grote centra, van een verticale integratie van functies. Concreet betekent dit dat een groot centrum niet alleen maar uit winkels moet bestaan, maar dat, afhankelijk van zijn ligging, meerdere voorzieningen (zoals horeca, woningen, kantoren, culturele voorzieningen) met elkaar verweven moeten worden. Zo zullen deze centra behalve een efficiënte gebruikswaarde ook een attractieve belevingswaarde verkrijgen en zal de sociale onveiligheid bestreden kunnen worden.

Het in de jaren '80 gerealiseerde winkelcentrum 'De Amsterdamse Poort' (in Amsterdam-Zuidoost) is een dergelijk winkelcentrum, waarin woningen, kantoren en openbare diensten (zoals het stadsdeelkantoor) zijn geïntegreerd.

Ook in de groeikernen worden dergelijke *multifunctionele centra* gebouwd, zoals 'De Gordiaan' in Lelystad en 'De Huesmolen' in Hoorn.

VERNIEUWING

Veel binnenstedelijke winkelgebieden worden op dit moment ingrijpend vernieuwd. Het streven bij vernieuwing of nieuwbouw van winkelcentra in deze gebieden is ze zo goed mogelijk te laten aansluiten bij de historische omgeving en ze een eigen identiteit te laten uitstralen. Hiervoor worden veelal beroemde architecten aangetrokken. De consument is uitgekeken op het standaard-winkelcentrum en wil een centrum waar hij ook vermaakt kan worden. Verscheidene ge-

Functiemenging in de Amsterdamse Poort. Foto Matijn Gallenkamp

(Advertentie)

meenten haken hier op in. Dit uit zich niet alleen in functiemenging, maar ook in toenemende aandacht voor verfraaiing van de winkelomgeving. In tegenstelling tot in de tijd van de Nieuwe Zakelijkheid is decoratie nu weer belangrijk. Het winkelcentrum dat tot dusverre het meest geslaagd in deze opzet genoemd mag worden, is de onlangs gereed gekomen 'Heuvel Galerie' in Eindhoven (zie foto omslag), ontworpen door de Duitse architect Walter Brune. In het complex van 55.000 m² zijn, naast een winkelcentrum ook woningen, kantoren, een casino en een muziekcentrum gekomen. Integratie met de omgeving is bewerkstelligd door het complex te laten aansluiten op een marktplein. De Heuvelgalerie is het prototype van het moderne winkelcentrum. Vandaar dat steden met de grootschalige winkelcentra uit de jaren '60 zich beraden op een ingrijpende renovatie. Zo wil Utrecht de functiescheiding van Hoog-Catharijne opheffen door ondermeer woningen te bouwen en heeft Den Haag voor het gebied rond Babylon een reeks plannen in petto.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn, volgens

Martijn Gallenkamp

F O T O G R A F I E

G E S P E C I A L I S E E R D
I N V A S T G O E D

B i c k e r s g r a c h t 2 8 2
1 0 1 3 L H A m s t e r d a m
t e l 0 2 0 - 6 2 0 1 8 9 8

het concept van de Lijnbaan in Rotterdam, in vrijwel alle gemeenten winkelcentra gerealiseerd. De architectuur van de na-oorlogse winkelcentra wordt tegenwoordig echter niet als erg interessant beschouwd. Men vindt de centra te monotoon en teveel op elkaar lijken. De pas geopende Heuvelgalerie in Eindhoven geldt, net als de Lijnbaan 40 jaar geleden, nu als het voorbeeld van het

winkelcentrum van de toekomst. Het nieuwe prototype gaat eigenlijk weer terug naar de functiemenging van een eeuw geleden. Zelfs het eerste architectonische ontwerp van het winkelcentrum, de passage, is een element dat terugkomt in het huidige moderne winkelcentrum.

PETER GRAMBERG
BIRGIT TRUIJENS
Redactie AGORA

(Advertentie)

TOT OP DE BODEM VOOR UW BELANGEN

Soms is "service" geen oppervlakkige kreet, maar een begrip met inhoud en diepgang. Neem **Nienhuis Luiten**, sinds 1929 ononderbroken en met toewijding actief om het klanten naar de zin te maken. Dat schept een band, en vertrouwen. **Nienhuis Luiten** hecht daar sterk aan. En niet zonder reden. Immers, de diensten van het kantoor hebben te maken met belangrijke zaken in een mensenleven.

- woningmakelaardij
- verzekerings
- vastgoedbeheer
- geldzaken
- bedrijfsmakelaardij
- pensioenadviezen
- hypotheek

• Geldropseweg 161 - 163 Eindhoven

NL
Nienhuis Luiten
040-169911